

L'ANESTÈSIA A LA *REVISTA DE CIRUGÍA DE BARCELONA* (1931-1936).

Carles HERVÁS i PUYAL

Manel CAHISA i MUR

La "*Revista de Cirugía de Barcelona*" (RCB) comença a publicar-se el gener de 1931 i, amb periodicitat mensual (excepte períodes conflictius: abril de 1931, darrer trimestre de 1934 o l'any 1936) continua apareixent amb regularitat fins al desembre de 1936, a raó de dos volums per any, excepte l'any 1934.

Els seus impulsors foren quatre figures destacades de la cirurgia catalana: Enric Ribas i Ribas, els germans Antoni i Joaquim Trias i Pujol i Manuel Corachán. Des del principi manté una estreta relació amb la *Revista Médica de Barcelona*, apareguda l'any 1924 i de la qual sembla ésser com una secció que s'independitza. Ambdues revistes comparteixen el mateix local de direcció, redacció i administració, al carrer de la Via Layetana nº 30, seu del Casal del Metge. Aquesta relació ve clarament recollida en el primer número de la RCB, en una nota preliminar en la qual es diu:

"...sin duda para darnos mayores ánimos, un núcleo selecto de estimados compañeros que editan, de largo tiempo, *Revista Médica de Barcelona*, han establecido con nosotros una fraternal coordinación de esfuerzos, favoreciendo nuestra labor con el prestigio de su acreditada publicación y el beneficio de una dilatada experiencia, circunstancia sumamente favorable a la intención que perseguimos y de la que, en números sucesivos volveremos a hablar con la precisión necesaria, fijando la forma en que habrá de desenvolverse esta acción mancomunada en favor de las ciencias médicas."¹

La finalitat amb la qual surt a la llum la revista és la de recollir i donar a conèixer treballs sobre qualsevol branca de la cirurgia, siguin originals o ja publicats, en qualsevol de les denominades "*lenguas ibéricas*" (cal dir que en cap moment es va fer servir el català). Es tracta doncs, d'una revista on

apareixeran treballs originals i revisions d'altres publicacions, amb especial atenció a la bibliografia iberoamericana. Els editors, en una nota que representa una declaració d'intencions, ho detallen amb aquestes paraules (la RCB, a diferència de la *Revista Médica de Barcelona*, no sembla posicionar-se políticament, i no inclou habitualment editorials):

"Animados por el afán de dar a la cirugía española un órgano dedicado, exclusivamente, a la exposición de sus trabajos, y respondiendo a la necesidad, reiteradamente sentida, de ordenar sistemáticamente la labor quirúrgica inserta en las publicaciones ibero-americanas, hoy francamente dispersa, hemos creído deber ineludible la fundación de esta Revista de Cirugía de Barcelona, a fin de incorporar al movimiento científico universal, la vasta labor quirúrgica escrita en lenguas ibéricas.

*Pretendemos, pues, efectuar una aportación periódica original, al campo cada día más dilatado de la acción quirúrgica, y, al mismo tiempo, recopilar, extractándola con la escurpulosidad necesaria, la labor de todos los cirujanos de España, Portugal y las Américas latinas."*²

De forma habitual, i amb molt poques variacions al llarg dels anys, el contingut de la revista s'organitzava de la següent manera:

- Treballs originals d'autors del país i estrangers.
- Cròniques sobre qüestions doctrinals, clíniques i experimentals importants o d'actualitat.
- Notes de tipus pràctic sobre Clínica, Laboratori i Bibliografia.
- Ressenyes de l'activitat quirúrgica als principals centres hospitalaris.
- Anàlisis bibliogràfiques, metòdicament classificades, de treballs quirúrgics apareguts a revistes escrites en les llengües ibèriques i publicades a Europa o a Amèrica.
- També trobem esporàdicament ressenyes de llibres i de Sessions de Societats científiques.

De tot l'extens contingut de la RCB al llarg de la seva existència, ens ha interessat especialment el que fa referència al tema de l'anestèsia quirúrgica. I això perquè, cronològicament, la revista cobreix una etapa durant la qual aquesta disciplina s'amplia amb la incorporació de novetats tècniques i farmacològiques (barbitúrics, nou impuls de l'anestèsia local, intubació laríngia, ventilació controlada), i a la vegada, apareix ja la necessitat de concretar tots aquests nous coneixements en una especialitat nova. Un comentari de Joaquim Trias, un dels principals impulsors d'aquesta idea, recull el nou plantejament:

*"En algunos países, especialmente en Inglaterra y Estados Unidos, existe la profesión de anestesiador, procurando que los que la efectúan tengan una preparación adecuada a tan esencial menester, y todos debemos procurar seguir este ejemplo..."*³

Hem volgut investigar en primer lloc el pes que els temes relacionats amb l'anestèsia tingueren dins del contingut de la revista, i secundàriament, el paper que la RCB tingué com a òrgan de difusió dels nous coneixements entre la comunitat científica. Amb aquest objectiu hem fet un buidatge de la col·lecció completa de la RCB, i hem analitzat després els resultats d'aquesta operació.

Els resultats obtinguts han estat els següents:

	Total	Anestèsia
Art. Originals	181	11 (6%)
Anàl. Bibliogr.	4.796	244 (5%)
amb resum (J. Prat)		91 (37%)

Articles originals

Els 11 articles trobats dins la secció d'originals representen el 6 per cent del total; una proporció que sembla prou important si la comparem amb la que altres especialitats de la branca mèdica, com l'oftalmologia (3,06%)⁴ o la neurologia (5,74%)⁵ ocupen dins la *Revista Médica de Barcelona*.

Cronològicament, el primer treball porta la firma del cirurgià pediàtric Emili Roviralta, i fa referència a una complicació molt freqüent a l'època: la denomina "*síndrome de palidez - hipertermia*", que és responsable d'una considerable mortalitat operatòria. Roviralta aconsella utilitzar la "doble anestèsia" (combinació d'anestèsia general i d'anestèsia local) per prevenir-lo⁶.

Francesc Domènech i Alsina publica dos articles que segueixen dues de les seves línies d'investigació més importants: les alteracions fisiopatològiques provocades per la raquianestèsia⁷, i l'estudi sobre els mecanismes del shock⁸.

L'anestèsia peridural per via lumbar és el tema de dos treballs de Jaume Pi Figueras. Destaquen entre la bibliografia espanyola dedicada a aquest tema, però més enllà del seu contingut científic, són interessants perquè mostren la

superació d'un oblit històric. En efecte, aquesta tècnica fou descrita amb el nom d'anestèsia metamèrica" pel cirurgià Fidel Pagés l'any 1921, però dos anys després morí en un accident de circulació i el procediment es deixà d'utilitzar. A principis dels 30 un italià, Dogliotti el reintrodueix sense citar el nom de Pagés. Gràcies a un grup de cirurgians, entre els quals destaca l'argentí Alberto Gutiérrez, surt novament a la llum el treball de l'autor espanyol. I fou precisament Jaume Pi Figueras l'encarregat de convèncer en Dogliotti del protagonisme de Pagés, amb motiu d'un congrés de cirurgia que tingué lloc a Torí l'abril de 1935^{9, 10, 11}.

Una de les principals novetats farmacològiques del moment fou la utilització dels barbitúrics de curta acció per via intravenosa, com a inductors de l'anestèsia. Antoni Raventós publica a la RCB un dels primers articles apareguts a Catalunya¹².

Destaquen també en aquesta llista de treballs originals dos amplis estudis d'autors de fora de Catalunya, però que aprofiten la RCB per donar a conèixer les seves tesis doctorals. El primer, del cirurgià de Madrid Estanislao Lluesma Uranga, estudia, entre altres qüestions, alguns factors de tipus psíquic relacionats amb l'anestèsia¹³. I el segon, realitzat a la càtedra de cirurgia de Valladolid del professor R. Argüelles per Alberto Pelegrín, descriu l'ús d'un conegut anestèsic, l'avertina, per una via poc habitual: la via intravenosa¹⁴.

Per acabar aquest capítol, hem de citar tres treballs que, tot i que fan alguna referència a aspectes de l'anestèsia quirúrgica, no tenen l'interès dels anteriors. Dos són d'autors catalans. En el primer, Francesc Jimeno-Vidal destaca la utilitat de l'anestèsia local per a la reducció de les fractures de columna¹⁵. I en el segon, Antoni Llauredó exposa la tècnica emprada al servei de cirurgia de Corachán per prevenir i tractar la hipotensió secundària a la raquianestèsia (administració profilàctica de dos medicaments simpaticomimètics: efetonina i efedralina)¹⁶. En el tercer, un grup de metges de la clínica quirúrgica de Madrid, que llavors dirigia Manuel Bastos, estudia diversos factors que poden influir en les variacions de l'equilibri àcid-bàsic, i fan especial esment de la tècnica anestèsica¹⁷.

Anàlisis bibliogràfiques.

És aquesta una secció especialment apreciada pels editors de la RCB, com ells mateixos afirmen en un editorial de l'any 1933:

"Donde mayor cariño hemos puesto ha sido en el análisis bibliográfico, en cuyo capítulo recogemos con gran esmero cuantas publicaciones se producen en nuestro idioma, dando el extracto de muchas de ellas..."¹⁸.

Cal reconèixer la tasca feixuga i laboriosa de revisió de tota la bibliografia hispanoamericana, ja que es buidaven aproximadament unes 110 revistes per mes. A més de les simples cites bibliogràfiques, de molts articles se n'oferia un resum molt ampli que permetia fer-se càrrec del tema en profunditat. La majoria dels resums porten la firma de *J. Prat*, que correspon a Jaume Prat Solé, comandant metge de l'Hospital Militar de Barcelona¹⁹.

Com hem vist abans, del total de 4.796 cites recollides entre 1931 i 1936, 244 (un 5%), tenen alguna relació amb l'anestèsia. La distribució per temes és la següent:

<i>Anestèsia General (Agents, tècniques, complicacions, repercussions metabòliques)</i>	31
<i>Anest. Intravenosa (Barbitúrics, avertina)</i>	35
<i>Anest. Rectal (Avertina)</i>	15
<i>Anest. Local i Regional (Agents, tècniques)</i>	52
<i>Raquianestèsia (Tècnica, complicacions)</i>	60
<i>Anest. Epidural (Peridural segmentària, metamèrica, caudal)</i>	30
<i>Anest. intraarterial (J. Goyanes)</i>	4
<i>Reanimació (Shock)</i>	3
<i>Dolor</i>	2
<i>Anestèsia sense determinar</i>	13

Aquesta distribució ens permet veure la importància de cada tema. En un moment de grans novetats, es parla tant de l'anestèsia intravenosa com de l'anestèsia general. L'anestèsia per via rectal, amb l'avertina, continua estant d'actualitat. Però destaca clarament l'interès per les tècniques d'anestèsia local i regional. La raquianestèsia, en tots els seus aspectes, és la més tractada. Però també cal assenyalar el bon nombre de cites relacionades amb l'anestèsia epidural de Pagés, que en aquest període va conèixer un cert renaixement, tot i que al poc temps va quedar de nou marginada.

Evidentment, no totes aquestes referències tenen la mateixa importància si es vol mesurar el paper de la RCB com a vehicle de difusió de

coneixements. Pensem que tan sols aquelles que corresponen a amplis extractes de l'article original es poden considerar veritablement útils. I d'aquestes, només en citarem les més rellevants.

Sobre l'anestèsia general, són importants els resums dels treballs de Forgue sobre l'orientació actual de les tècniques d'anestèsia general²⁰, o un de Sammartino sobre l'anestèsia amb clorur d'etil²¹.

La introducció dels barbitúrics com a agents anestèsics intravenosos està ben recollida a la RCB. Poc temps després de ser publicats en les revistes originals, trobem ressenyes dels treballs de Sánchez de Rivera²² i de Fernández Saralegui²³ sobre l'Evipán sòdic, així com del de Pérez Castro²⁴, el primer autor que l'utilitzà a Espanya.

L'avertina rectal és àmpliament descrita en un article de Blanc Fortacin²⁵.

De totes les cites sobre la raquianestèsia, en destacarem la del treball de L. Martín Santos²⁶, que recull una ampla casuística, i les de Corachán Llor²⁷ i Escudero Bueno²⁸, que tracten sobre les complicacions lligades al procediment.

A l'anestèsia epidural, hi fan referència una bona quantitat de treballs. Per damunt de tots destacarem els del cirurgià argentí, ja esmentat, Alberto Gutiérrez. No solament per haver contribuït de forma decisiva al reconeixement de Pagés, sinó també perquè fou un dels reintrodactors de la tècnica i va fer aportacions destacades, com el seu mètode de la "gota pendent" per identificar l'espai epidural.^{29 30 31} Amb el mateix objectiu de localitzar aquest espai, un altre metge argentí, Guillermo Zorraquín, dissenyà un accessori de vidre, tal com podem llegir en l'article corresponent³². I no podem oblidar la referència al treball de Martínez Segarra, un dels primers publicats a la bibliografia espanyola³³.

L'anestèsia intraarterial, un mètode personal descrit pel cirurgià José Goyanes, apareix també a la revista, amb resums d'articles originals³⁴.

I per acabar aquest resum, encara podem mencionar una altra tècnica utilitzada per alguns cirurgians de l'època: l'anestèsia dels esplànctics, com descriu un treball de Trueta³⁵.

Entre els autors més citats destaca, un cop més, Alberto Gutiérrez, com mostra la següent taula:

Núm. de treballs	Núm. d'autors
7	1 (Alberto Gutiérrez)
6	2 (Angel de Diego López) (Ricardo Finochietto)
4	3 (Lucilo Escudero Bueno) (José Goyanes) (E. Sammartino)
3	7
2	32
1	127

De tota manera, un autor molt citat no és sempre un autor molt conegut, si dels seus treballs, no se n'ofereix un resum.

La relació de les revistes més citades mostra un predomini de les de l'àmbit hispanoamericà:

Revista	Núm. de referències
<i>Archivos de Medicina, Cirugía y Especialidades</i> (Madrid)	21
<i>Semana Médica</i> (Buenos Aires)	21
<i>Revista de Cirugía de Buenos Aires</i>	16
<i>Folha Médica</i> (Rio de Janeiro)	9
<i>Medicina Ibero</i> (Madrid)	7
<i>El Día Médico</i> (Buenos Aires)	7

Conclusions

L'anàlisi de les publicacions sobre anestèsia quirúrgica aparegudes a la RCB ens ha permès fer una valoració general d'aquest contingut.

Respecte al tema que ens ocupa, podem dir que la RCB tingué un discret paper com a òrgan d'expressió d'autors del país. El nombre de treballs originals publicats és més aviat escàs; però cal tenir en compte que la majoria dels autors publicaven en un ampli ventall de revistes (de Catalunya, de la resta d'Espanya i de l'estranger).

En canvi, creiem que la RCB fou més important com a vehicle de difusió d'articles d'altres revistes. En aquest aspecte, la revista hi jugà un paper destacat. De les principals novetats en donà notícia puntual, i els amplis resums permetien fer-se'n càrrec al moment. Això fou especialment útil

amb els escrits d'autors hispanoamericans, que, com ja hem vist, en aquell moment tingueren un cert protagonisme. Les cites oferien la possibilitat d'anar a cercar l'article original.

L'absència total de bibliografia procedent del món francòfon o anglosaxó seria el principal retret a fer. No obstant, la intenció dels editors és clara des del començament i, per tant, aquest fet no pot representar cap tipus de sorpresa.

¹ *Nuestros propósitos*. RCB, 1931; T.I: 7-8.

² *Ibidem*.

³ TRIAS PUJOL, J. Comentari al llibre de E. Forgue *Manual de Anestesia Quirúrgica* (París, Doin). RCB, 1935; T.IX: 371.

⁴ PALOMAR MASCARÓ Mª V. Contenido oftalmológico de la Revista Médica de Barcelona. *Gimbernat*, 1985; IV: 203-210.

⁵ PEDROL CLOTET, E. Neurología y Revista Médica de Barcelona. *Gimbernat*, 1985; IV: 231-242.

⁶ ROVIRALTA, E. Las nuevas orientaciones patológicas acerca del llamado síndrome "Palidez e Hipertermia". Sus deducciones terapéuticas. RCB, 1931; T. I: 383-387.

⁷ DOMÈNECH ALSINA, F. Los trastornos circulatorios y respiratorios provocados por la anestesia raquídea y su tratamiento. Estudio experimental. RCB, 1931; T. II: 221-249.

⁸ DOMÈNECH ALSINA, F. Estudios sobre la fisiopatología del shock. Sensibilidad a la adrenalina en diferentes formas de hipotensión. RCB, 1933; T. VI: 44-55.

⁹ PI FIGUERAS, J. La anestesia peridural segmentaria por el procedimiento de Dogliotti. (Estadística de 55 casos). RCB, 1932; T. IV: 302-311.

¹⁰ PI FIGUERAS, J; OLLER C; De SOBREGRAU, L. La anestesia peridural segmentaria de Pagés-Dogliotti. Resultados de 201 casos. RCB, 1935; T. X: 336-345.

¹¹ HERVÁS, C. La perenne actualidad de un clásico: Fidel Pagés y la anestesia epidural. *Rev Esp Anest Reanim*, 1991; 38: 317-318.

¹² RAVENTÓS MORAGAS, A. La anestesia general por vía intravenosa con el Evipán sódico. RCB, 1934; T. VII: 188-193.

¹³ LLUESMA URANGA, E. Estado neurovegetativo y reacciones neurovegetativas en relación al pronóstico quirúrgico y operatorio. Úlceras de estómago, apendicitis y cánceres.- Los factores psicodepresivos en anestesia general. RCB, 1933; T. V: 31-46, 139-150, 233-246, 330-341, 434-451.

¹⁴ PELEGRÍN, A. Estudio de la anestesia por Avertina intravenosa y éter. RCB, 1933; T. V: 209-226.

¹⁵ JIMENO-VIDAL, F. La anestesia local en las fracturas de la columna vertebral. RCB, 1935; T. IX: 164-173.

- ¹⁶ LLAURADÓ, A. La hipotensión sanguínea en la raquianestesia. Manera de evitarla. RCB, 1935; T. X: 134-136.
- ¹⁷ GARCIA ORCOYEN, J; LÓPEZ FERNÁNDEZ, A; GUTIÉRREZ GUIJARRO, M. Factores que intervienen en las variaciones del equilibrio ácido-base en cirugía. RCB, 1932; T. III: 135-163.
- ¹⁸ Editorial. RCB, 1933; T. V: 1-2.
- ¹⁹ MASSONS, J.M^a. Historia de la Sanidad Militar Española. Barcelona, Ed. Pomares-Corredor SA, 1994. T. II, pág. 315.
- ²⁰ FORGUE, E. Orientación actual de la anestesia general. RCB, 1934; T. VII: 299-302.
- ²¹ SAMMARTINO, E. Anestesia general con cloruro de etilo. RCB, 1934; T. VIII: 63.
- ²² SÁNCHEZ DE RIVERA. Nuevo método de narcosis para intervenciones breves. RCB, 1934; T. VII: 302-303.
- ²³ FERNÁNDEZ SARALEGUI, A; MEDICI, F. Anestesia general por vía endovenosa. RCB, 1934; T. VII: 303-304.
- ²⁴ PÉREZ CASTRO, E. La anestesia con Evipán sódico en urología. RCB, 1935; T. IX: 317-318.
- ²⁵ BLANC FORTACIN. Anestesia rectal por "Avertina". RCB, 1932; T. III: 583-584.
- ²⁶ MARTÍN SANTOS, L. Raquianestesia (Observaciones sobre 2.076 raquianestesis lumbares con estovaina. La percaína como anestésico raquidiano; sus resultados en 70 casos). RCB, 1933; T. V: 184-185.
- ²⁷ CORACHÁN LLORT, M. Adrenalina y síncope en el transcurso de la raquianestesia. RCB, 1932; T. III: 587-588.
- ²⁸ ESCUDERO BUENO, L. Valoración de algunos factores que influyen sobre la raquianestesia. RCB, 1935; T. IX: 59-62.
- ²⁹ GUTIÉRREZ, A. Anestesia metamérica epidural. RCB, 1933; T. V: 565-567.
- ³⁰ GUTIÉRREZ, A; LÓPEZ RUBIDO, M. Resultados obtenidos con la anestesia peridural. RCB, 1933; T. VI: 131.
- ³¹ GUTIÉRREZ, A. Valor de la aspiración líquida en el espacio peridural en la anestesia peridural. RCB, 1933; T. VI: 194-195.
- ³² ZORRAQUIN, G. Fisiología quirúrgica del espacio epidural en la anestesia epidural. RCB, 1933; T. VI: 340-341.
- ³³ MARTÍNEZ SAGARRA, J.M. Nuevo procedimiento de anestesia lumbar, llamado peridural, del Dr. Dogliotti. RCB, 1932; T. III: 457-459.
- ³⁴ GOYANES CAPDEVILA, J. Nuestro método de anestesia arterial en la exéresis de las neoplasias del miembro superior. RCB, 1932; T. III: 588-590.
- ³⁵ TRUETA RASPALL, J. Sis-cents vint-i-dos casos d'anestèsia dels espiàlnics. RCB, 1934; T. VIII: 63-66.